De Paradiso (Latin)

Ambrose of Milan (c. AD 339–397)

SermonIndex.net / Church Fathers

Sections 1 to 34

Et plantauit deus paradisum in Edem secundum orientem et posuit ibi hominem, quem fincxit.

De paradiso adoriendus sermo non mediocrem aestum nobis uidetur incutere quidnam sit paradisus et ubi sit qualisue sit inuestigare et explicare cupientibus, maxime cum apostolus siue in corpore siue extra corpus nesciat, raptum se tamen dicat usque ad tertium caelum. et rursus scio inquit eiusmodi hominem, siue in corpore siue extra corpus nescio, deus scit, quoniam raptus est in paradisum et audiuit uerba ineffabilia, quae non licet homini loqui. pro huiusmodi gloriabor, pro - me autem non gloriabor nisi in infirmitatibus meis. si enim uoluero gloriari, non ero stultus; nam ueritatem dico. ergo si huiusmodi paradisus est, ut eum solus Paulus aut uix aliquis Pauli similis, cum in uita degeret, uidere potuerit, idem tamen, siue in corpore siue extra corpus uiderit, meminisse non possit, audierit tamen uerba, quibus prohibitus sit uulgare quod audierat, quo tandem modo nos paradisi situm poterimus absoluere, quem nec uidere potuimus et, si potuissemus uidere, tamen prohiberemur aliis intimare? simul cum Paulus extollere se reuelationum sublimitate sit ueritus, quanto magis nobis studendum est id (non> sollicitius indicare, cuius etiam reuelatio obnoxia sit periculo! non uilem igitur hunc paradisum aestimare debemus, et ideo relinquamus Pauli esse secretum.

tamen quoniam legimus in Genesi a deo paradisum esse plantatum secundum orientem et ibi esse positum hominem, quem plasmauit deus, istius paradisi auctorem iam possumus inuenire. quis est enim qui potuit fingere paradisum nisi omnipotens deus, qui dixit et facta sunt, numquam indi-. gens eorum quae generari uellet? ipse ergo plantauit paradisum, de quo dicit sapientia: omnis plantatio, quam non plantauit pater meus, eradicabitur. bona angelorum plantatio, bona sanctorum; sancti enim sub ficu et uite dicuntur in illo pacis futuri tempore, in quibus typus est angelorum.

Ergo paiadisus est plurima ligna habens, sed ligna fructifera, ligna plena suci atque uirtutis, de quibus dictum est: exultabunt omnia ligna siluarum, ligna semper florentia uiriditate meritorum, sicut illud lignum, quod plantatum est secus decursus

aquarum, cuius folium non defluet, quia totus in eo fructus exuberat. hic ergo paradisus est.

locus autem eius, in quo est plantatus, uoluptas dicitur. unde et sanctus Dauid ait: ei torrente uoluptatis tuae potabis eos. legisti enim quia fons procedit ex Edem, qui rigat paradisum. haec igitur ligna, quae plantata sunt in paradiso, quasi profluuio quodam torrentis spiritus inrigantur. de quo etiam alibi ait: fluminis impetus laetificat ciuitatem dei. est autem ciuitas ilia quae sursum est Hierusalem libera, in qua diuersa sanctorum merita pullularunt.

in hoc ergo paradiso hominem deus posuit, quem plasmauit. intellege iam quia non eum hominem qui secundum imaginem dei est posuit, sed eum qui secundum corpus; incorporalis enim in loco non est. posuit autem eum m paradiso sicut solem in caelo expectantem regnum caelorum, quemadmodum creatura expectat reuelationem filiorum dei.

ergo si paradisus est in quo erant exorta uirgulta, uidetur paradisus anima esse, quae multiplicat semen acceptum, in qua uirtus unaquaeque plantatur, in qua erat etiam lignum uitae, hoc est sapientia, sicut dixit Solomon quia sapientia non de terra exorta est, sed de patre; est enim splendor lucis aeternae et manatio omnipotentis gloriae.

Erat autem lignum scientiae boni et mali in paradiso. sic enim habes, quia produxit deus lignum speciosum ad aspectum et bonum ad escam et lignum uitae in paradiso et lignum scientiae boni et mali. postea uidebimus utrum et hoc lignum speciosum ad aspectum et bonum ad escam fuerit sicut cetera. eo enim loco hoc oportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem inuenimus esse deceptum. interim nihil habemus, quod nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possumus. neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu uidentur et inconprehensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare iudicio, ut creaturam serpentium uenenatique alicuius animantis, quippe homines qua ratione singula quaeque sint facta intellegere adhuc et scire non possumus. sic ergo et in scripturis diuinis non facile reprehendamus aliquid quod intellegere non possumus; sunt enim plurima quae non nostro ingenio metienda sunt. sed ex altitudine diuinae dispositionis et uerbi sunt aestimanda

pone enim, sine praeiudicio tamen adsertionis futurae, ideo tibi hoc lignum de scientia boni et mali displicere, quia posteaquam gustauerunt ex eo homines, intellexerunt esse se nudos: attamen ad consummationem diuinae operationis dicam tibi et hoc lignum in paradiso exortum et ideo a deo esse permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. quomodo enim, si non esset scientia boni et mali, inter bonum et malum discretionem aliquam disceremus ? nam neque quod malum erat malum indicaremus esse, nisi esset scientia boni — scientia autem boni esse non posset, nisi esset et bonum — neque rursus quod bonum erat sciremus bonum

esse, nisi esset scientia mali. cape exemplum de ipsa condicione humani corporis. nempe habet et amaritudinem quandam fellis, quae si m commune prospicias, ad salutem hominis utilis inuenitur. ergo et quod malum putamus plerumque non per omnia malum est, sed in commune utile. nam sicut fel in parte est corporis et tamen ad totius utilitatem corporis prodest, ita utilitati omnium profuturam sciens deus scientiam boni et mali in parte constituit, ut in commune prodesset.

I denique serpentem in paradiso inuenis utique non sine dei uoluntate generatum. in serpentis autem figura diabolus est; fuisse enim diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit super principem Tyri: in uoluptate inquit paradisi factus es; principem Tyri autem in figura accipimus diaboli. numquid et hinc accusabimus deum, quia thensauros eius altitudinis et scientiae absconditos in Christo et occultos conprehendere non possumus, nisi quos ipse reuelare dignatus est? reuelauit tamen, ut sciamus etiam diaboli malitiam ad salutem prodesse hominibus, non quod diabolus prodesse uelit, sed quod malitiam eius etiam repugnantis conuertit nobis dominus ad salutem. denique huius malitia lob sancti uiri fecit esse uirtutem et patientiam clariorem. huius malitia iustitiam eius exercuit, ut certaret et uinceret et uictoriam corona sequeretur; nemo enim nisi qui legitime certauerit coronatur. Ioseph quoque castimonia numquam ad nostri memoriam peruenisset, nisi mulier domini eius contubernalis ignitis diaboli spiculis incitata temptasset eius affectum, nisi postremo affectasset eius interitum, quo clarior esset castimonia uiri, qui mortem pro castitate contempserit. uis scire consilium dei? nempe diabolo auctore neces uidentur iustis hominibus praeparari, exerceri quoque parricidia filiorum. attamen dominus Abraham etiam hac arte temptauit, ut immolari sibi filium ab eodem postularet. qua temptatione Abraham fidelis est domino conprobatus, quod a deuotionis obsequio nec dilecti filii miseratione reuocatus est. ita ergo et lignum scientiae boni et mali in paradiso, quod erat speciosum ad uisum et bonum ad escam specie uidebatur; non enim usu bonum ad escam erat, quoniam esca eius uidetur hominibus obfuisse. ergo est quod singulis noceat, in commune prosit. ut Iudae nocuit diabolus, sed praeter illum omnes apostolos coronauit, qui malitiae eius temptamenta uicerunt.

I Itaque neque dubitandum neque reprehendendum quod in paradiso diabolus erat, quandoquidem occludere sanctis non potuit iter, ne quis ascenderet; neque enim iustis habitationem incolatus tamquam possessor eripuit. esto enim ut aliquos desides atque uitiosos ab incolatu supernae possessionis auerterit: illud multo augustius multoque pulchrius, quod sanctorum orationibus excludetur, cum conpletum fuerit illud: uidebam Satanan sicut fulgur de caelo cadentem. ergo non metuamus eum, qui eo usque infirmus est, ut et ipse casurus in terram sit. accepit quidem temptandi licentiam, sed non accepit copiam subruendi, nisi sua sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit accersire. et ideo qua fraude temptauerit primum hominem quidue in homine putauerit esse temptandum, quo ordine, qua arte cognoscere opus est, ut cauere possimus.

plerique tamen, qui uolunt in paradiso diabolum non fuisse, licet in caelo adstantem cum angelis legerimus, ne in isto sermone uideantur offendi, secundum suam accipiant uoluntatem interpretationem istius lectionis. namque ante nos fuit qui per uoluptatem et sensum praeuaricationem ab homine memorauerit esse commissam, in specie serpentis figuram accipiens delectationis, in figura mulieris sensum animi mentisque constituens, quam αἴσθησιν uocant Graeci, decepto autem sensu praeuaricatricem secundum historiam mentem adseruit, quam Graeci voov uocant. recte igitur in Graeco voos uiri figuram accepit, αἴσθησις mulieris. unde et quidam Adam voov terrenum interpretati sunt. dominus autem uirgines illas in euangelio accensis facibus uel extinctis expectantes sponsi aduentum pro sensibus uel integris sapientium uel corruptis insipientium posuit. nam si Eua, hoc est sensus primae mulieris accensas habuisset faces, numquam praeuaricationis suae nos criniculis inplicasset neque ex illa uirtutis inmortali tate cecidisset.

Est ergo paradisus terra quaedam fertilis, hoc est anima fecunda, in Edem plantata, hoc est in uoluptate quadam uel exercitata terra, in qua animae sit delectatio. est etiam vooc tamquam Adam, est et sensus tamquam Eua. ac ne haberes quod ad infirmum retorqueres naturae uel ad obnoxiam in tolerandis periculis condicionem, considera quae habeat anima ista subsidia.

erat fons qui inrigaret paradisum. qui fons nisi dominus Iesus Christus, fons uitae aeternae sicut pater? quia scriptum est: quoniam apud te fons uitae, denique: flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. et fons legitur et fluuius legitur, qui inrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in uitam aeternam. hic ergo fons, sicut legisti — fons enim procedit inquit ex Edem, id est: in anima tua fons est, unde et Solomon ait: bibe aquam de tuis uasis et de puteorum tuorum fontibus- hie est fons, qui procedit ex illa exercitata et plena uoluptatis anima, hic fons, qui inrigat paradisum, hoc est uirtutes animae eminentissimo merito pullulantes.

et diuiditur mquit fons in quattuor initia. nomen est uni Phison; hic est qui circuit omnem terram Euilat, ubi est aurum. terrae autem illius aurum bonum est, ubi est carbunculus et lapis prasinus. et nomen secundo Geon; hic est qui circuit omnem Aethiopiam. et flumen tertium Tigris; hic est qui uadit contra Assyrios. et flumen quartum est Euphrates. haec igitur quattuor sunt flumina, hoc est Phison — secundum Hebraeos Phison dicitur, Ganges autem secundum Graecos —, qui fluit contra Indiam. Geon autem Nilus, qui circuit terram Aegypti uel Aethiopiam. Mesopotamia autem dicitur, quod Tigris et Euphrates incluserint eam, eo quod inter duo haec flumina constituta sit, quod etiam longe positis nomen ipsum et opinio communis expressit. sed quemadmodum fons dicitur sapientia dei? fons enim est secundum euangelium dicens: si quis sitit, ueniat ad me et bibat, fons est et secundum prophetam, qui ait: uenite et edite de meis panibus et bibite uinum, quod miscui uobis. sicut ergo fons uitae est sapientia, fons gratiae spiritalis, ita fons uirtutum est ceterarum, quae nos ad aeternae cursum dirigunt uitae.

ex hac igitur anima, quae culta est, non ex ea quae inculta fons iste procedit, ut inriget paradisum, hoc est quaedam diuersarum frutecta uirtutum, quarum sunt quattuor initia, in quae sapientia ista diuiditur. quae sunt quattuor initia uirtutum nisi unum prudentiae, aliud temperantiae, tertium fortitudinis, quartum iustitiae ? quae etiam sapientes istius mundi ex nostris adsumpta in suorum scripta librorum transtulerunt. itaque sicut fons sapientia est, ita etiam flumina ista quattuor quaedam ex illo fonte manantia sunt fluenta uirtutum.

Phison igitur prudentia est et ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum et prasinum lapidem. aurum enim pro inuentis prudentibus frequenter accipimus, unde et dominus per prophetam ait: dedi illis aurum et argentum et Dauid de prudentibus dicit: si dormiatis inter medios cleros, pinnae columbae deargentatae et posteriora eius in specie auri, eo quod ueteri et nouo qui inhaeserit testamento in ipsa secreta sapientiae dei disputationis possit ubertate procedere. hoc ergo bonum aurum dicere <licet>, non monetale, quod corruptibile ac terrenum est. habet etiam splendidum, inquit, carbunculum, in quo quidam animae nostrae uiuit igniculus. habet et prasinum lapidem, qui uiride quiddam atque uitale coloris sui specie ostentare uideatur. uirent enim arbusta quae uiuunt, arescunt contra quaecumque moriuntur; uiret terra, dum floret, uirent et semina, dum prorumpunt. et bene primo loco hic fluuius positus est Phison, qui secundum Hebraeos Pheoyson dicitur, hoc est coris mutatio\', quoniam non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam fluit. non enim angusta quaedam, sed diues utilitatum prudentia est, quae pluribus prosit. ideo prima, ut si quis de paradiso fuerit egressus, uelut quoddam eum prudentiae flumen excipiat, ne cito possit arescere, sed per hanc ad paradisum facile reuertatur. hic fluuius multis hominibus frequentatur pulchritudinemque et fertilitatem maximam habere perhibetur. et ideo prudentia in specie huius accipitur, quae plurimos fructus adtulit in domini salutaris aduentu. atque in extrema terrarum fluit, quia per sapientiam omnes homines sunt redempti. unde et dictum est: in omnem terram exiuit sonus eorum et in fines orbis terrae uerba eorum.

secundus est fluuius Geon, iuxta quem lex lata est Istrahelitis, cum essent in Aegypto constituti, ut ex Aegypto recederent et succincti lumbos ederent agnum, quod insigne est temperantiae; castos enim et sanctificatos oportet domini pascha celebrare. et ideo iuxta istum fluuium legitima primo obseruantia constituta est, quia significat nomen hoc quendam terrae hiatum. sicut igitur terram et quaecumque uel purgamenta uel sordes in ea sunt hiatus absorbet, ita castitas omnes corporis passiones abolere consueuit meritoque ibi primum obseruantiae constitutio, quia per legem absorbetur carnale peccatum. bene ergo Geon, in quo figura est castitatis, circumire terram Aethiopiam dicitur, ut abluat corpus abiectum et carnis uilissimae restinguat incendium; Aethiopia enim abiecta et uilis Latina interpretatione signatur. quid autem abiectius nostro corpore, quid tam Aethiopiae simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum ?

tertius est fluuius Tigris, qui uadit contra Assyrios, ad quem praeuaricator Istrahel captiuus est ductus. hic fluuius dicitur uelocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc est dirigentes; hoc enim significat interpretatio. ergo quicumque fortitudine animi praeuaricantia corporis uitia captiuauerit dirigens ad superna, iste huius fluminis similis aestimatur. et ideo etiam fortitudo de illo qui est in paradiso fonte emanat. fortitudo autem quodam cursu rapido obstantia quaeque transuerberat nec aliquibus cursus eius impedimentorum haeret obstaculis.

quartus est fluuius Euphrates, qui latine fecunditas atque abundantia fructuum nuncupatur praeferens quoddam insigne iustitiae, quae omnem pascit animam. nulla enim abundantiores uidetur fructus habere uirtus quam aequitas atque iustitia, quae magis aliis quam sibi prodest et utilitates suas neglegit communia emolumenta praeponens. plerique Euphratem arco xoo eucppavveoOat dictum putant, hoc est a laetando, eo quod hominum genus nullo magis quam iustitia et aequitate laetetur. causam autem cur ceteri qua commeant fluuii describantur, regiones locorum qua Euphrates commeat non de- . scribantur, illam accipimus, quia aqua eius uitalis adseritur et quae foueat atque augeat. unde Auxen eum Hebraeorum et Assyriorum prudentes dixerunt, contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum, deinde quia ubi prudentia ibi et malitia, ubi fortitudo ibi iracundia, ubi temperantia ibi intemperantia plerumque est et alia uitia, ubi autem iustitia ibi concordia uirtutum est ceterarum. ideo non ex locis qua fluit, hoc est non ex parte cognoscitur; non enim pars est iustitia, sed quasi mater est omnium. in his ergo fluminibus quattuor uirtutes principales quattuor exprimuntur, quae ueluti mundi istius incluserunt tempora.

! Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluuium prudentiae fuit, quo in tempore iusti numerantur Abel a domino <sic> dictus et Enos, hoc est homo ad imaginem dei factus, qui sperauit inuocare nomen domini dei, et Enoch, qui dicitur latine \'dei gratia\', raptus ad caelum, et Noe, qui et ipse Iustus et quaedam requietis directio.

secundum tempus est Abraham et Isaac et Iacob reliquorumque numerus patriarcharum, in quibus casta et pura quaedam temperantia religionis effulsit. inmaculatus enim Isaac per repromissionem Abrahae datus filius, non tam corporalis partus quam diuinae munus praeferens indulgentiae, in quo uere inmaculati figura praecessit, ut apostolus docet dicens quia Abrahae dictae sunt repromissiones et semini eius. non dicit: et seminibus tamquam in multis, sed sicut in uno: et semini tuo, qui est Christus.

tertium tempus est in Moysi lege et ceteris prophetis. deficiet enim me tempus enarrando de Gedeon Barac Sampso, [Salomone] Dauid et Samuel et ceteris prophetis, Anania Azaria Misael Daniel Helia Helisaeo, qui per fidem deuicerunt regna, operati sunt iustitiam, perfecerunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, extinxerunt uirtutem ignis, effugerunt acies gladii, eualuerunt de infirmi-

tate, fortes fuerunt in bello, castra ceperunt exterorum. non inmerito igitur in his species fortitudinis est. secti enim sunt, sicut infra habes, temptati, in mactatione gladii mortui. circumierunt in caprinis pellibus, egentes, angustati et doloribus adflicti, quorum meritis non erat dignus orbis, in solitudinibus errantes, in montibus et in speluncis et in foueis terrae. recte igitur in his speciem fortitudinis conlocamus.

Secundum euangelium autem digna est figura iustitiae, quia uirtus est in salutem omni credenti. denique ipse dominus ait: sine nos implere omnem iustitiam, quae quidem parens ceterarum est fecunda uirtutum, quamuis in quo aliqua harum quas diximus principalis est uirtus, in eo etiam ceterae praesto sint, quia ipsae sibi sunt conexae concretaeque uirtutes. nam utique Abel iustus et fortissimus ac patientissimus Abraham et prudentissimi prophetae et Moyses eruditus in omni sapientia Aegyptiorum maiorem honestatem aestimauit Aegypti thensauris obprobrium Christi. et quis sapientior quam Danihel? Solomon quoque sapientiam poposcit et meruit. dictum est ergo de quattuor uirtutum fluminibus, quorum potus est utilis. et quia Phison aurum bonum terrae et carbunculum et lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque quale sit consideremus.

uidetur enim nobis tamquam aurum bonum Enos, qui prudenter dei nomen scire desiderauit. Enoch autem, qui translatus est et mortem non uidit, carbunculus quidam est lapis boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch deo detulit gratiam quandam factis et moribus spirans. Noe uero tamquam prasinus lapis uitalem colorem praetulit, siquidem diluuii tempore solus uelut ad futurae constitutionis uitale semen in illa arca est reseruatus. ergo bene paradisus, qui pluribus fluminibus inrigatur, secundum orientem, non contra orientem, hoc est secundum illum orientem, cui nomen est oriens, id est secundum Christum, qui iubar quoddam aeternae lucis effudit, et est in Edem, hoc est in uoluptate.

: Et adprehendit deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari et custodire. uides quoniam qui erat adprehenditur; erat autem in terra plasmationis suae. adprehendit ergo eum uirtus dei inspirans processus et incrementa uirtutis. denique in paradiso eum conlocauit, ut scias adprehensum quasi adflatum diuina esse uirtute. quo loci illud aduerte quia extra paradisum uir factus est et mulier intra paradisum, ut aduertas quod non loci, non generis nobilitate, sed uirtute unusquisque gratiam sibi conparat. denique extra paradisum factus, hoc est in inferiore loco uir melior inuenitur et illa quae in meliore loco hoc est in paradiso facta est inferior repperitur; mulier enim prior decepta est et uirum ipsa decepit. unde apostolus Petrus subiectas fortiori uaso mulieres sanctas uiris suis uelut dominis oboedire memorauit. et Paulus ait quia Adam non est seductus, mulier autem seducta in praeuaricatione fuit. deinde contuendum quia nemo debet sibi facile praesumere. nam ecce illa quae in adiumentum facta est uiro praesidio uirili indiget, quia uir caput est mulieris, ille autem qui adiumentum uxoris habiturum se

esse credebat lapsus est per uxorem. unde nemo debet facile alteri se credere nisi cuius uirtutem probarit nec adrogare sibi qui se pro auxilio putarit adscitum, sed magis si inuenerit fortiorem, cui se putabat esse praesidio, ab ipso gratiam mutuetur, sicut et uiros mulieribus honorem inpertire apostolus praecipit Petrus dicens: uiri similiter cohabitantes secundum scientiam tamquam infirmiori uaso muliebri inpertientes honorem tamquam coheredi gratiae uitae, uti ne inpediantur orationes uestrae.

ergo positus est in paradiso uir, facta est in paradiso mulier, sed etiam tunc priusquam a serpente mulier deciperetur, habuit uiri gratiam, quoniam de uiro sumpta est, licet hoc sacramentum magnum sit, sicut apostolus dixit, et ideo causam uitae ex eo traxit. ideoque de uiro tantum scriptura dixit quia posuit eum in paradiso operari et custodire. non idem est operari et custodire; in opere enim quidam uirtutis processus est, in custodia quaedam consummatio operis deprehenditur, eo quod quasi consummata custodiat. haec duo ab homine requiruntur, ut et operibus noua quaerat et parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam spiritalia Iudaico non capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut diceret haec duo quaeri, opera in agro, custodiam domus. et quamuis paradisus operibus, inquit, ruralibus non egeret, tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat, ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris, ut nos ad operationem et custodiam debiti officii et hereditariae successionis munus adstringeret. haec duo ergo a te exiguntur siue moraliter siue spiritaliter. quod etiam psalmus te propheticus docet, quia scriptum est: nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt qui aedificant eam; nisi dominus custodierit ciuitatem, in uanum uigilauerunt qui custodiunt eam. uides illos laborare qui in operis sunt aedificationisque processu, istos uero uigilare qui iam custodiam perfecti operis receperunt. unde et dominus apostolis quasi iam perfectioribus uigilate inquit et orate, ne intretis in temptationem, docens perfectae naturae munus et plenae uirtutis gratiam esse seruandam nec quemquam etiam perfectiorem nisi uigilauerit sui debere esse securum.

Et praecepit dominus deus Adae dicens: ex omni ligno quod est in paradiso ad escam edes, de ligno autem quod est scientiae boni et mali non edetis. qua die autem manducaueritis ex eo morte moriemini. qua ratione, ubi praecepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit: edes, ubi autem de ligno scientiae boni et mali, pluraliter non edetis dixerit, non otiosa quaestio. uerum si diligenter intendas, scripturarum auctoritate absolui potest. quod enim bonum hoc et faciendum, quod autem bonum et faciendum consonans et adhaerens, quod uero turpe hoc dissonans, inconpositum atque discretum est. et ideo dominus unitatem semper intendens secundum unitatem praecepit. denique unitatem operatur qui fecit utraque unum, nec solum utraque, sed etiam omnes unum fecit; omnes enim unum corpus et unum spiritum esse nos iussit. per omnia autem primogenitus, cum sit in unitate cum patre, coniunctissimus patri semper est, quia uerbum erat apud deum.

denique ait: ego et pater unum sumus, ut unitatem sibi maiestatis et diuinitatis cum patre esse monstraret. sed et nos unum esse praecepit et suae naturae unitatisque similitudinem in nos gratiae adoptione transfudit dicens: pater, sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint. ergo ubi bonum praecipit, tamquam ad unum praecipit dicens: edes; unitas enim praeuaricari non potest. ubi uero de ligno scientiae boni et mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit: non edetis; quod enim prohibitorium est tamquam pluribus imperatur. ego tamen aliud puto et quid futurum sit in ipso. iam dei sermone repperio. de omni ligno gustandum Adae soli praecepit, quem seruaturum sciebat, de ligno autem scientiae boni et mali non esse gustandum iam non singulariter, sed pluraliter dicit; sciebat enim praeuaricaturam mulierem et ideo per pluralitatem ostendit non seruaturos, quia plurium discreta sententia est.

et quantum ad septuaginta uirorum sententiam spectat, solutum est quod mouebat. sed quia Symmachus utrumque singulariter dixit, intellegimus id secutum, quia in lege quoque cum populum adloquitur deus, singulariter loquitur, sicut habes : audi, Istrahel, dominus deus tuus dominus unus est et diliges dominum deum tuum. nec mihi praeiudicat Symmachi interpretatio, qui unitatem patris et fili uidere non potuit, etsi aliquotiens in sermone et Acylas et ipse confessi sint. nec quisquam de eo quod praeuaricaturum populum diuina mandata singulariter adloquitur putet superiori nostro obuium esse sermoni quia populus Iudaeorum etiam singulariter data praescripta uiolauit. lex enim spiritalis est, et ideo alterum in sermone, alterum in praedestinatione diuino populum deus adloquebatur oraculo. denique ait: non quoques ouem in lacte matris suae.

Facilis abhinc praeceptorum caelestium series uideretur, nisi quaestionem plurimi commouerent, quibus responderi oportet a nobis, na simplices mentes malitiosa interpretatione transducant. plerique enim, quorum auctor Apelles, sicut habes; in tricesimo et octauo tomo eius, has quaestiones proponunt: quomodo lignum uitae plus operari uidetur ad uitam quam insufflatio dei ? deinde:. si hominem non perfectum fecit deus, unusquisque autem per industriam propriam perfectionem sibi uirtutis adsciscit, nonne uidetur plus sibi homo adquirere quam ei deus contulit? tertium obiciunt: et si homo non gustauerat mortem, utique quam non gustauerat scire non poterat. ergo si non gustauerat, nesciebat: si nesciebat, timere non poterat.

frustra igitur deus mortem J] pro terrore obiecit, quam homines non timebant. discamus igitur quia ubi lignum uitae ibi etiam lignum scientiae boni et mali produxerit deus. habes enim quia produxit lignum uitae <lv μέσψ to6 παραδείσου>, hoc est in medio paradiso. ait ..... enim intellegitur quod in medio produxerit. ergo in medio paradiso et uita erat et causa mortis. intellege quia non homo fecit uitam, sed uel operando uel custodiendo mandata dei potuit inuenire. erat autem uita, sicut apostolus dixit, abscondita cum Christo in deo. homo ergo siue in umbra

uitae erat propter figuram, quia umbra est haec quae nunc nostra est uita in terra, siue in quodam pignore uitae erat, quia habebat insufflationem dei, habebat ergo pignus inmortalitatis, sed in umbra uitae positus absconditam uitam cum Christo in deo uulgari quodam tactu et aspectu uidere et capere non poterat etsi nondum peccator, non tamen incorruptae inuiolabilisque naturae, utpote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc peccator. denique in umbra uitae erat; qui autem peccatores sunt in umbra mortis sunt. peccatorum enim populus, sicut Esaias docet, sedebat in umbra mortis, cui lux orta per dei gratiam, non per suae uirtutis est meritum. ergo inter insufflationem dei et escam ligni uitae nulla discretio, nec hominem quia potest dicere plus sibi posse adquirere quam diuina ei largitate conlatum est. utinam acceptum tenere possemus! labor etenim noster eo proficit, ut quae tributa sunt resumamus. tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustauerat mortem timere non poterat, facile ex communis naturae usu absolutionem habet. est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quae nondum sibi nocere experta sunt quasi noxia reformident. unde enim columbae in ipso ortu sui uisu terror accipitris? unde lupi ouibus formidabiles, pullis milui? quod si in his quae inrationabilia sunt animantia quidam de aduerso genere animantium naturalis est terror, ut etiam inrationabilia sensum fugiendae mortis accipiant, quanto magis in primo homine rationis utique plenissimo naturalis quaedam opinio mortis debuit esse uitandae!

Rursus faciunt alias quaestiones hoc modo: non semper malum est non oboedire praecepto. si enim bonum est praeceptum, honesta est oboeditio; quodsi inprobum praeceptum, non oboedire utile. ergo non semper malum est non oboedire praecepto, sed bono praecepto non oboedire inprobum est. bonum autem est operatorium cognitionis boni et mali lignum, quandoquidem et deus bonum et malum nouit. denique ait: ecce Adam factus est tamquam unus nostrum. si igitur bonum est scientiam habere boni et mali, bona autem est quam etiam deus habet, uidetur qui interdicit eam hominibus non recte interdicere, idque proponunt. sed si intellegant quid sit cognoscere, quam uim habeat hoc uerbum, si sic intellegant quemadmodum oportet: cognouit enim dominus qui sunt ipsius - cognouit utique eos qui unum ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat et in quibus ambulat —, cognoscere utique non in sola et perfunctiora scientia sit, sed in eorum operatione quae oporteat fieri. oportuit autem hominem oboedire mandato, non oboediendo autem praeuaricatus est. igitur qui non oboediuit errauit, quia praeuaricatio peccatum est. uerum etiamsi extenuari uelint uim cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni et mali interdictam putent, in eo quoque praeuaricationis est culpa non oboeditum esse mandato, quia etiam tumultuariam scientiam boni et mali dominus deus putauit inhibendam.

Alia quaestio: qui non cognoscit bonum et malum nihil a paruulo distat, paruuli autem apud iudicem iustum nulla culpa. iustus autem operator mundi numquam paruulum uocasset in culpam, propter quod non cognouerat bonum et malum, quia

paruulus sine ullo est crimine praeuaricationis ..et culpae. uerum cum in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiae- boni et mali, si perfunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet a paruulo qui non cognouit bonum et malum, si autem falsum. est quod nihil distet a paruulo, ergo non paruulus Adam. si non paruulus, adscribitur utique ei quasi non paruulo peccatum. si peccatum adscribitur, sequitur poena peccatum, quia dignus inuenitur poena qui peccatum uitare non potuit. potest etiam fieri ut etiam qui scientiam non habet boni et mali paruulus non sit, quoniam priusquam sciuit puer bonum et malum, non credidit malitiae. et iterum habes: quia priusquam sciat puer uocare patrem et matrem, accipiet uirtutem Damasci et spolia Samariae. perfectus ergo qui operatur bonum, etiamsi boni et mali scientiam non adeptus sit, ut multi priusquam sciant legem ipsi sibi lex sunt. <quid?> quod apostolus priusquam disceret: non concupisces, malum esse concupiscentiam nesciebat? denique ipse ait: peccatum non cognoui nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. ad quam partem etiam puer potest esse perfectus iure naturae, priusquam sciat concupiscentiam crimen esse uel concupiscentiae crimen admittat. ergo secundum perfunctoriam scientiam uoluit deus hominem scire quod malum est, ne quasi iuperfectus uitare non posset. non oboediendo autem mandato incurrimus in culpam; ergo culpam fatemur. rursus autem si altam et profundam scientiam dicimus boni et mali, quae quidem profunda scientia perfectum facit, ... non statim autem paruulus, qui ad altam et profundam scientiam peruenire non potuit, recte sicut non paruulus condemnatur.

- Iterum quaestiones serunt. qui nescit, inquit, bonum et malum, ne et ipsum quidem nouit malum esse non seruare mandatum nec ipsum bonum nouit quod est oboedire mandato. et ideo quia non nouerat, uenia, inquit, dignus fuit qui non oboediuit, non condemnatione. quae quidem quaestio de his absolutionem habet quae ante memorauimus. considerare enim potuit homo ex iis quae deus ante ei contulerat, quod insufflationem dei accepit, quod erat in paradiso uoluptatis locatus, summam auctori oboedientiam deferendam. et ideo si uim nesciebat boni et mali, tamen quia tantorum auctor dixerat de ligno scientiae boni et mali non esse gustandum, fidem praeceptori seruare debuerat; non enim ab eo peritia, sed fides exigebatur. intellegebat utique deum omnibus praeminere; <ergo> personam iubentis spectare debuerat. etsi non intellegebat uim qualitatemque iussorum, sciebat tamen praeceptori deferendam esse reuerentiam. habebat in natura hanc opinionem, etsi non habebat iudicium boni et mali. denique et mulier serpenti dicit: ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit deus: non manducabitis ex eo. ita ergo sciebat oboediendum esse mandato ut diceret: ex omni fructu manducabimus, quod dominus imperauerat, de ligno autem quod est in medio paradiso imperatum a deo dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. ergo quae sciuit deferendum esse mandato sciuit utique malum esse praeuaricari et ideo iuste praeuaricata damnatur.

Accipe aliud: si adsumptio de ligno scientiae boni et mali ita operatoria erat, ut et bonum et malum agnosceretur, quod uidetur scriptura ostendere, dum dicit quia ubi manducauerunt ambo, aperti sunt oculi eorum et cognouerunt quod nudi essent, hoc est aperti sunt oculi cordis et cognouerunt turpe esse nudos se degere, sine dubio ubi gustauit mulier de ligno scientiae boni et mali, peccauit et se peccasse cognouit. quae igitur se peccasse cognouerat uel uirum ad peccati communionem inuitare non debuit. inliciendo autem uirum et dando ei quod ipsa gustauerat non uitauit, sed iterauit peccatum. nam utique si uere rationem spectes, eum quem diligebat non trahere ad consortium poenae, sed magis ab eo quod cognouerat ipsa esse peccatum uel inscientem reuocare debuerat, quamuis uideatur haec mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset metuisse ne sola de paradiso eiceretur. denique absconderunt se ambo post culpam.

excludendam igitur se esse cognoscens consortio uiri quem diligebat noluit defraudari. iterum accipe: non cognitio mali malum est, sed cum actus inplet malitiam. non enim statim qui nouit malum quod malum est facit, sed qui quod malum esse nouit operatur. incentiuum autem ad operandum quod malum est aut iracundia aut cupiditas esse consueuit. nec statim necesse, ut habens scientiam mali faciat quod inprobum nouit, nisi aut iracundia aut cupiditate uincatur. unde quod diximus incentiuum peccandi uel ira uel cupiditas est uel plerumque formido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unusquisque uult uitare quod metuit. et ideo recte iracundiam et cupiditatem duo reliquorum posuimus incentiua uitiorum. consideremus igitur utrum Eua his ad uitium stimulis incitata sit. sed neque irascebatur marito neque cupiditate uicta est; in secundo dumtaxat errat, ut edendum uiro daret quod iam ipsa gustauerat. primo fuerat cupiditas auctor erroris, ut ipsa ederet, sequentisque fuit causa peccati. quod enim iam gustauerat desiderare non poterat et gustando mali fuerat scientiam consecuta. malum igitur quod aduerterat in uirum deriuare non debuit neque coniugem proprium praeuaricatorem diuini facere mandati. sciens igitur prudensque peccauit, sciens uirum in suum traxit errorem, alioquin inuenietur falsus esse de ligno scientiae boni et mali sermo, si etiam, posteaquam de ea arbore manducauit, scientiam mali habere non potuit. quodsi uerus est sermo, cupiditatis utique causam habere non potuit, licet plerique sic excusandum putent, quod diligens uirum ab eo timuerit separari et hanc causam cupiditatis praetendant, quod esse uoluerit cum marito.

Sections 35 to 64

Iterum alia quaestio subripit, unde mors accident Adae, utrum a natura ligni eiusmodi an uero a deo. si naturae hoc ligni adscribimus, uidetur ligni huius fructus uiuificanti insufflationi dei praestare, siquidem quem uiuificauerat insufflatio fructus huius ligni traxit ad mortem. aut si deum operatorem mortis esse memoramus, dicunt quod gemina opinione accusemus, quod aut ita inmitis, ut noluerit ignoscere, cum posset ignoscere, aut si ignoscere non potuit, uideatur infirmus. uideamus igitur quomodo diluendum sit. nisi fallor, quia mortis causa inoboedientia fuit, et ideo homo ipse sibi mortis est causa, non habens deum suae mortis auctorem. neque enim si medicus praescripserit aegrotanti quibus uideatur cauendum atque ille ab interdictis non putauerit abstinendum, causa ei mortis est medicus, sed utique ipse sibi reus mortis est propriae. itaque deus quasi bonus medicus prohibuit ne Adam nocitura gustaret.

iterum accipe: scire bonum melius est quam nescire et ei qui bonum sciat pulchrum est scire quod malum est, ut sciat cauere quod malum est et prudens subeat custodiae cautionem. rursus autem non satis est hoc solum scire quod malum est, ne cum malum scieris, scientia boni incipias defraudari. pulchrius est igitur ut utrumque norimus, ut et, quia scimus bonum, fugiamus quod malum est et ex eo quod cognoscimus malum boni gratiam praeferamus. sed ita debes utrumque scire, ut profunde noueris et quod noueris exequaris actusque scientiae tuae congruat. alioquin tolerabiliorem scriptura indicat eum qui utrumque nesciat quam qui perfunctorie utrumque cognouit. grauat enim scire quod uel exequi uel uitare non possis, grauat scire sine usu atque opere cognitionis profundae. obest ad existimationem medico scire quid prosit et quid noceat aegro, nisi cognitione ea quemadmodum oportet utatur, et ideo non est cognitio bona, nisi ea utaris ut oportet.

item accipe: non frustra lignum scientiae boni et mali productum est in medio paradiso, et si cuicumque homini productum esset, superflua interdictio. sed neque frustra factum est neque alii nisi homini factum est, qui mandatum accepit, ut non solo eo, sed eo cum ceteris uteretur. nam si multa discutias, conplura repperies et plane innumera, quae ei qui uti nesciat possint nocere. nec ipsas diuitias inuenies fructuosas, si habens diues subsidia largitatis neget alimenta pauperibus, excludat

inopem subsidio destitutum. aliena extorqueat, quia praeualet potestate. pulchritudo ipsa et gratior corporis forma frequenter in uitium quam deformitas trahit. numquid igitur quisquam deformiores quam pulchriores filios habere «lesiderat et inopes potius liberos suos cupit esse quam diuites? plura sunt huiusmodi quae non ad inprudentiam largientis referenda sunt, sed ad male utentis errorem. et ideo utentem accusandum potius quam donantem.

Iterum quaestio: sciebat praeuaricaturum deus Adam mandata sua an nesciebat? si nesciebat, non est ista diuinae potestatis adsertio, si autem sciebat et nihilominus sciens neglegenda mandauit, non est dei aliquid superfluum praecipere. superfluo autem praecepit primoplasto IJU Adae quod eum nouerat minime seruaturum. nihil autem deus superfluo facit; ergo non est scriptura ex deo. hoc enim obiciunt qui uetus non recipiunt testamentum et has interserunt quaestiones. uerum hi sua sententia et opinione uincendi sunt. cum enim noui testamenti non refutant fidem, exemplo sunt arguendi, ut uetus credant, quoniam cum sibi diuina praecepta et facta conueniunt, unius auctoris testamentum utrumque liquet esse credendum. discant igitur non superfluum, non iniustum etiam praeuaricaturo praescriptum esse mandatum. nam et ipse dominus Iesus elegit Iudam, quem proditorem sciebat. quem si per inpiudentiam electum putant, diuinae derogant potestati. sed hoc aestimare non possunt, cum scriptura dicat quia sciebat Iesus qui eum proditurus esset. conticescant igitur repugnatores isti ueteris testamenti.

sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud obiecerint, respondendum uidetur, qui exemplum non accipiunt, rationem exigunt, accipiant etiam ipsi qua ratione dei filius uel praeuaricaturo mandauerit uel elegerit proditurum. uenerat dominus Iesus omnes saluos facere peccatores; etiam circa impios ostendere suam debuit uoluntatem. et ideo nec proditurum debuit praeterire, ut aduerterent omnes quod in electione etiam proditoris sui seruandorum omnium insigne praetendit nec in eo laesus est uel Adam, quia mandatum accepit, uel Iuda, quia electus est. non enim necessitatem deus uel illi praeuaricationis uel huic proditionis inposuit, quia uterque, si quod acceperat custodisset, a peccato potuit abstinere. denique nec ludaeos omnes credituros sciebat et tamen ait: non ueni nisi ad oues perditas domus Istrahel. ergo non in mandante culpa est, sed in praeuaricante peccatum est, et quod in deo fuit ostendit omnibus quod omnes uoluit liberare. nec tamen dico quia praeuaricationem nesciebat futuram, immo quia sciebat adsero, sed non ideo pereuntis proditoris inuidiam in se debuit deriuare, ut adscriberetur deo quod uterque sit lapsus. nunc autem uterque redarguitur atque reconuincitur, quia et ille mandatum ne laberetur accepit et hic etiam in apostolatus munus adscitus est, ut uel beneficio reuocaretur a proditionis affectu, simul ut dum alii reuincuntur, prodesset omnibus. non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset; non consistente autem peccato non solum malitia, sed etiam uirtus fortasse non esset, quae nisi aliqua malitiae fuissent semina, uel subsistere uel eminere non posset. quid est enim peccatum nisi praeuaricatio legis diuinae et caelestium inoboedien-

tia praeceptorum? non enim auribus corporis de mandatis caelestibus iudicamus, sed cum esset dei uerbum, opiniones quaedam nobis boni et mali pullulauerunt, dum id quod malum est naturaliter intellegimus esse uitandum et id quod bonum est naturaliter nobis intellegimus esse praeceptum. in eo igitur uocem domini uidemur audire, quod alia interdicat, alia praecipiat. si quis non oboedierit illis quae semel a deo praecepta credimus, poenae obnoxius aestimatur. dei autem praeceptum non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum, sed cordibus nostris tenemus inpressum spiritu dei uiui. ergo opinio nostra sibi legem facit. si enim gentes quae legem non habent naturaliter ea quae legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. opinio igitur humana sibi tamquam dei lex est.

\’ Iterum hinc aliam faciunt quaestionem, ut ad uicem mandati eius, quod diximus in hominis opinione consistere, hanc ipsam opinionem inpressam a deo nobis tamquam praescriptum diuinae legis accusent. norat, inquit, hominem peccaturum qui creauit eum et has opiniones ei boni et mali inpressit an non nouerat? ut si dixeris quia non nouerat, alienum a maiestate dei sentias; si autem dixeris quia sciens deus peccaturum hominem communes tamen opiniones ei boni et mali inpressit, ut propter admixtionem malorum uitae perpetuitatem seruare non posset, sicut in illo non praesagum futuri ita in hoc non bonum deum significare uidearis. atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis a deo facta. nam sicut supra ostendimus eos dicere quia non est -mandatum dei, sic et hic dicunt: non ergo creatura hominis a deo, quia deus malum non fecit, homo autem opinionem accepit mali, dum a malis praecipitur abstinere. hoc autem genere alium bonum deum, alium operatorem hominis conantur adserere. quibus respondendum est ilico secundum opinionem suam. si enim hominem nolunt a deo factum, quia peccator est homo. et hoc refugiunt, ne bonus deus peccatorem fecisse uideatur, quia non putant bonum qui fecerit peccatorem, dicant utrum operatorem hominis a deo factum putent. si enim a deo factus ille, ut dicunt, operator est hominis, quomodo bonus deus operatorem mali fecit? utique non bonus. nam si qui peccatorem fecit non bonus, cauendum ne grauius sit operatorem peccatoris fecisse; debuit enim bonus deus prohibere natiuitatem eius qui peccati substantiam haberet inducere. quodsi dicunt non esse genitum operatorem, requirendum utrum bonus deus potuerit inhibere quoquo modo incipientem malitiam an non potuerit. si enim non potuit, infirmus; si potuit et non fecit, non bonus. ergo si sibi ista non congruunt nec suae sibi haereticorum conueniunt opiniones, requiramus ne forte rationis fuerit qua causa deus siue geniti siue non geniti illius operatoris siuerit malitiam introire in hunc mundum, cum posset inhibere.

itaque seruantes unum et eundem deum bonum atque operatorem id si possumus adstruamus quod gratiae utrique conueniat nec accusationis eorum declinemus inuidiam qui ita dicunt: quomodo deus bonus, qui non solum passus est introire in hunc mundum malitiam, sed etiam in tantam confusionem uenire permisit? uerum

haec accusatio tunc locum haberet. si ita animae uim et intimae secreta mentis inficeret, ut . nullo pacto posset aboleri et inmedicabilium uulnerum menti atque animae nostrae uirus insideret; esset enim aptior huius querellae locus, quod cum omnia possit deus, hominem tamen perire sit passus. uerum cum deus nostri misericors respuendi erroris remedia reseruauerit abolendique omnia contagii non aboleuerit facultatem, quomodo inrationabile uel iniustum est, si permisit nostrum materiale temptari quadam trepidatione fragilitatis humanae, ut faeneratior postea gratia per paenitentiam delictorum in hominis rediret affectum et fragilitatis suae conscius, quod tam facile a diuinorum mandatorum serie deuiando trepidauerit, tamquam clauum animae fluctuantis mandata caelestia timeret amittere, diuinaeque misericordiae plus tribuens quod recepit amissum et sibi aliquid usurpans gratiae quod reuertit?

nunc quae sit illa ratio consideremus, quid sit istud quod cum mandatum daret homini de illa admirabili beataque uita praescribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando et non manducando putauerit esse mandandum. sunt enim qui putant nequaquam mandatum istud conuenire caeli et terrae atque omnium creatori nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa uita similis angelorum sit. et ideo non terrenum et corruptibilem hunc cibum esui fuisse possumus aestimare, quia qui non bibunt neque manducant erunt sicut angeli in caelo. cum igitur in cibo neque praemium sit, quia esca nos non commendat deo, neque magnum periculum sit, quia non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod exit de ore, uideatur sine dubio tanto auctore ..... praeceptum, nisi hunc cibum ad illum propheticum referas, quia pro magno praemio dominus de sanctis pollicetur suis: ecce qui seruiunt mihi manducabunt, uos autem esurietis. hic est enim cibus, in quo uita definitur aeterna, quo quisque fuerit defraudatus morte morietur, quandoquidem panis uiuus atque caelestis ipse dominus est, qui uitam dat huic mundo. unde et ipse ait: nisi manducaueritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis uitam aeternam. erat ergo panis aliqui, de quo praescripserat edendum paradisi incolis. quis ille? accipe quem dicat. panem inquit angelorum manducauit homo; est enim bonus panis, si facias uoluntatem dei. uis scire quam bonus panis? ipse filius manducat hunc panem, de quo ait: meus cibus est ut faciam uoluntatem patris mei, qui in caelis est.

Iterum uideamus qua ratione dominus deus Adae dixerit morte moriemini, quid intersit utrum aliquis dicat moriemini an addat morte moriemini; ostendere enim debemus nihil superfluum in dei esse mandato. itaque hoc arbitror. cum duo sibi sint contraria mors et uita, secundum simplicem sermonem a uita uiuere dicimus, a morte mori. si autem geminare uelis utrumque, quia uita uitam facit, dicitur uita uiuit, sicut habes in lege, et quia mors mortem facit, dicitur morte morietur. non est autem superflua ista geminatio; est enim uita ad mortem et est mors ad uitam, quia et quicumque < uiuit dum> uiuit moritur et dum moritur uiuit. fiunt ergo quattuor distinctiones: uita uiuere, morte mori, uita mori, morte uiuere. cum

igitur haec se ita habeant, usus et consuetudinis praeiudicium debemus excludere, quia usus hoc habet, ut communiter dicatur uiuere et qui uita uiuit et qui morte uiuit et communiter dicatur mori uel ille qui morte moritur uel ille qui uita. itaque ex quattuor illis duos significat, ut dicat uiuentem uiuere nec melius deteriusque distinguat et dicat morientem mori nec inter malam et bonam mortem uideatur esse discretio. nam indiscreta quaedam uita significatur qualis inrationabilium aut etiam paruulorum et indiscreta mors aeque.

sequestrato igitur usu communi quid sit uita uiuere et quid sit morte mori et quid sit uiuere morte et mori uita consideremus. puto enim secundum scripturas quia uita uiuere admirabilem quandam illam uitam beatamque significet et hunc uiuendi usum spirandique munus cum beatae uitae gratia ueluti coniunctum et quadam participatione permixtum demonstrare uideatur. hoc est enim uita uiuere, uirtute uiuere, beatae uitae actus habere in istius corporis uita; contra autem morte mori quid est aliud nisi cum morte corporis deformitatem significare morientis, cuius et caro communi uiuendi munere defrudetur et anima uitae aeternae usum habere non possit? est etiam qui uita moritur, ut qui uiuit corpore, sed actu moritur suo, quales 1111 sunt qui, ut ait propheta, descendunt in infernum uiuentes et illa de qua apostolus dicit quoniam uiuens mortua est. quartum superest, quod sunt qui etiam morte uiuunt, ut martyres sancti, qui utique moriuntur ut uiuant. moritur caro, sed uiuit gratia mortuorum. ergo absit a nobis, ut participes mortis uiuamus, sed contra participes uitae moriamur; sanctus enim nec uitae istius se uult esse participem, ut ait: dissolui et cum Christo esse; multo enim melius et alius: heu me quod incolatus meus prolongatus est, dolens utique cum consortia uitae speret aeternae, istius uitae fragilitate se contineri. et ideo possum e contrario dicere quia, etsi uita uiuere bonum est, uitae tamen uiuere ambiguum sit. potest enim dici quis uitae uiuere, hoc est uitae aeternae istius uita corporis militare, potest etiam dici uitae uiuere, hoc est uel quemcumque uel sanctum istius uitae habere desiderium corporalis, uti uerbi gratia si quis ideo honeste putet esse uiuendum, ut is longaeuitatem uitae bonis actibus consequatur, quales plerique infirmiores sunt quos haec uita delectat.

sicut ergo uitae uiuere quid sit accepimus, quid sit morti mori accipiamus uel morti uiuere. possunt enim esse qui moriantur morti et qui uiuant uitae. nam qui non ita uiuit, ut secundum mortem animae suae uiuat, is morti moritur. quia non est obnoxius morti, id est nexus eum aerumnosae mortis amisit, non constringitur uinculis mortis aeternae. mortuus est morti, hoc est mortuus est peccato, mortuus est poenae. cui contrarium est poenae uiuere, hoc est quando qui uiuit ad poenam uiuit ad mortem. qui autem moritur ad poenam moritur ad mortem. est etiam qui in hac uita positus moriatur ad uitam, sicut ille qui ait: uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus; peccato enim mortuus est, deo uiuit, hoc est mors in eo mortua est, sed uita uiuit, qui est dominus Iesus. ergo bona uita eorum qui deo uiuunt, mala uita eorum qui peccato uiuunt. est etiam media uita ut animantium cetero-

rum, sicut habes scriptum: producat terra animam uiuentem secundum genus. est uita etiam mortuorum ut deus Abraham et deus Isaac et deus Iacob, quia deus mortuorum non est, sed uiuorum. sunt etiam quibus communitas est quaedam mortis et uitae, de quibus ait apostolus dicens: si conmortui estis, et conuiuetis. si enim conplantati inquit sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus, scientes quia uetus homo noster simul confixus est cruci, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato; qui enim mortuus est iustificatus est a peccato. sicut autem figuras multas uitae diximus, ita etiam mortis inueniemus. dicitur enim mors mala secundum illud: anima quae peccat ipsa morietur. dicitur mors communiter, sicut habes uerbi gratia quia [Adam] uixit tot annos et mortuus est et adpositus est ad patres suos. dicitur etiam mors per baptismatis sacramentum, sicut habes: consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem et alibi: si autem mortui sumus cum Christo, credimus etiam quia simul uiuemus cum illo. uides quia mors quidem appellatione dicatur, sed haec uita sit nostra.

Iterum alia quaestio, quia dixit dominus non esse bonum solum esse hominem. primo omnium cognosce quia in superioribus, ubi hominem finxit deus de limo terrae, non addidit: uidit deus quia bonum est quemadmodum in singulis operibus suis. nam si dixisset illic bonum esse quia homo factus est, inueniretur hoc esse contrarium, ut hic bonum non esse diceret, cum in superioribus bonum esse dixisset. sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. ceterum ubi communiter conprehendit uirum et mulierem factos, licet ne ibi quidem dixerit specialiter, tamen quia postea habet: uidit deus omnia quae fecit, et ecce bona ualde, euidenter est declaratum bonum esse quod et uir sit factus et mulier.

sed ex hac quaestione alia quaestio rursus emersit. quomodo enim quando solus factus Adam, non dictum est bonum esse factum Adam, quando autem et mulier ex eo facta est, tunc esse bona omnia conprehensum est? licet illic omnem laudauerit creaturam et uniuersitatis creatio sit probata, quoniam in homine naturae praedicata communitas est, tamen non uidetur otiosum, qua ratione, ubi solus factus est Adam. non solum nequaquam praedicatio boni conplacito operi adiecta sit, sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem. cum sciamus quia antequam fieret mulier non errauerit Adam. posteaquam uero mulier facta est, prior diuinum praeuaricata mandatum etiam uirum suum traxerit in errorem et incentiuum eius extiterit. si igitur uiro culpae auctor est mulier, quemadmodum pro bono uidetur adiecta? uerum si consideres quia deo uniuersitatis est cura, inuenies plus placere domino debuisse id in quo esset causa uniuersitatis quam condemnandum fuisse illud in quo esset causa peccati. et ideo quia ex uiro solo non poterat humani esse generis propagatio, pronuntiauit dominus non esse bonum solum hominem esse. maluit enim deus plures esse quos saluos facere posset, quibus donaret peccatum quam unum solum Adam, qui liber esset a culpa. denique quia idem utriusque auctor est operis, uenit in hunc mundum, ut saluos faceret peccatores. postremo nec Cain parricidii rerum, priusquam generaret filios, passus est interire. ergo propter

generationem successionis humanae debuit mulier adici uiro. denique hoc ipsa uerba declarant dicentis dei non bonum esse solum hominem esse. nam si mulier prior peccatura erat, tamen redemptionem sibi paritura non debuit ab usu diuinae operationis excludi. quamuis enim Adam non est seductus, mulier autem seducta in praeuaricatione fuerit, salua tamen inquit erit per filiorum generationem, inter quos generauit et Christum.

i Nec illud otiosum, quod non de eadem terra, de qua pla- smatus est Adam, sed ae ipsius Adae costa facta sit mulier, ut sciremus unam in uiro et muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. ideo non duo a principio facti uir et mulier neque duo uiri neque duae mulieres, sed primum uir, deinde ex eo mulier. unam enim naturam uolens hominum constituere deus ab uno principio creaturae huius incipiens multarum et disparium naturarum eripuit facultatem. faciamus inquit ei adiutorium simile sibi. adiutorium ad generationem constitutionis humanae intellegimus, et uere bonum adiutorium. nam si pro meliore accipis adiutorium. maior quaedam in causa generationis operatio mulieris repperitur sicut istius terrae, quae semina primo accepta cohibendo paulatim fotu suo adolescere facit et producit in segetem. in eo igitur adiutorium bonum mulieris, quamquam etiam inferior dicatur adiutor, ut et in usu repperimus humano, quia dignitate potiores plerumque adiutorem menti inferioris adsciscunt.

I Specta nunc cur deus adhuc finxerit de terra omnes bestias agri et omnia uolatilia caeli et adduxerit ea ad Adam, ut uideret quid uocaret ea. qua ratione hoc factum est, cum tantummodo bestias agri et uolatilia caeli ad Adam adduxerit deus? erant enim pecora secundum suum genus. denique habes infra quia inposuit Adam nomina omnibus pecoribus et omnibus bestiis agri; Adae autem non est inuentus adiutor similis illi. quae igitur absolutio est nisi quia indomitae bestiae et uolatilia caeli diuina potestate ad hominem deducuntur? de pecoribus autem domitis congregandis et homo habuit potestatem. itaque illud diuinae operationis fuerit, hoc humanae diligentiae. simul accipe qua causa omnia deducta sint ad Adam, ut in omnibus uideret ex utroque sexu substantiam constare naturae, id est ex masculo et femina et ipse usu exemploque cognosceret necessarium sibi consortium mulieris adiectum.

Et inmisit inquit deus soporem in Adam, et obdormiuit. quis est iste sopor nisi quia paulisper, ad coniugium copulandum cum intendimus animum, ueluti intentos oculos ad dei regnum inclinare atque inflectere uidemur ad quendam somnum istius mundi et paulisper obdormire diuinis, dum in saecularibus mundanisque requiescimus? denique posteaquam soporem, inquit, inmisit in Adam et dormiuit, tunc aedificauit dominus deus costam, quam sumpsit de Adam, in mulierem. bene aedificauit dixit, ubi de mulieris creatione loquebatur, quia in uiro et muliere domus uidetur quaedam plena esse perfectio. qui sine uxore est quasi sine domo sit sic habetur; sicut enim uir publicis officiis ita mulier domesticis ministeriis habilior

aestimatur. considera quia ex corpore costam sumpsit, non ex anima portionem, hoc est:

non anima ex anima, sed os de ossibus meis et caro de carne mea haec uocabitur mulier. ergo causam humanae generationis agnouimus. set quia plerosque mouet. qui diligentius intuentur, quomodo si uel primo magnum munus dei fuit circa homines, ut in paradiso homines collocarentur uel postea magnorum remuneratio uideretur esse meritorum, ut ad paradisum iustus unusquisque rapiatur, dicuntur etiam bestiae et pecora agri et uolatilia caeli in paradiso fuisse. unde plerique paradisum animam hominis esse uoluerunt, in qua uirtutum quaedam germina pullulauerint, hominem autem et ad operandum et ad custodiendum paradisum esse positum, hoc est mentem hominis. cuius uirtus animam uidetur excolere, non solum excolere, sed etiam cum excoluerit custodire. bestiae autem agri et uolatilia caeli, quae adducuntur ad Adam, nostri inrationabiles motus sunt, eo quod bestiae uel pecora quaedam diuersae Sint corporis passiones uel turbulentiores uel etiam languidiores. uolatilia autem caeli quid aliud aestimamus nisi inanes cogitationes, quae uelut uolatilium more nostram circumuolant animam et huc atque illuc uario motu saepe transducunt? propterea nullus inuentus est menti nostrae similis adiutor nisi sensus, hoc est αἴσθησις. similem sibi solam voo? noster potuit inuenire.

Sed forte arguas quia haec quoque deus in tali paradiso locauit, hoc est passiones corporis et uanitatem quandam fluctuantium uel inanium cogitationum, quod ipse nostri fuerit auctor erroris. considera quid dicat. habete inquit potestatem piscium maris et uolatilium caeli et omnium repentium, quae repunt super terram. uides quod ille tibi tribuerit potestatem, ut de omnibus iudicare tu debeas, singulorum genera iudicii tui sobria definitione discernere. uocauit ad te omnia deus, ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. cur quae tibi similia minime repperisti adsciscere tibi et copulare uoluisti? dedit tibi certe sensum, quo uniuersa cognosceres et de cognitis iudicares, meritoque de illo fecundo paradisi agro eiectus es, quia non potuisti seruare mandatum. sciebat enim deus esse te fragilem, sciebat iudicare non posse: ideo dixit quasi fragilioribus: nolite iudicare, ut non iudicemini. ergo quia sciuit infirmum te esse ad iudicandum, uoluit oboedientem esse mandato: ideo praeceptum posuit. quod si non praeuaricatus esses, periculum incerti iudicii incidere nequiuisses. itaque quoniam iudicare uoluisti, ideo addidit: ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, ut sciat bonum et malum. uoluisti tibi adrogare iudicium: poenam praui iudicii refutare non debes.

posuit tamen te contra paradisum, ne memoriam eius posses abolere. denique iusti in paradisum rapiuntur, sicut Paulus raptus est in paradisum et audiuit uerba ineffabilia. et tu si a primo caelo ad secundum, a secundo caelo ad tertium mentis tuae uigore rapiaris, hoc est quia primum unusquisque homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritalis, si ita rapiaris ad tertium caelum, ut uideas ful-

gorem gratiae spiritalis — animalis enim homo quae sunt spiritus nescit, et ideo tertii caeli ascensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradisum — rapieris iam sine periculo, ut possis diiudicare omnia, quia spiritalis diiudicat omnia, ipse autem a nemine diiudicatur, et fortasse quasi adhuc fragilis audies uerba ineffabilia, quae non liceat homini loqui, et tunc quod acceperis reseruato et quod audieris custodi. Paulus apostolus custodiebat, ne laberetur uel alios certe faceret errare. aut fortasse ideo dixit Paulus: quae non licet h omini loqui, quia erat adhuc in corpore constitutus, hoc est uidebat istius corporis passiones, uidebat legem carnis suae repugnantem legi mentis suae. hoc enim malo intellegi, ne uideamur quendam adhuc futuri periculi iactare terrorem; sit enim uel propter hanc uitam securitas, ut nullos praeuaricationis posthac futurae laqueos formidemus. ergo quicumque fuerit in paradiso ascensione uirtutis audiet mysteria dei arcana illa atque secreta, audiet dicentem dominum tamquam latroni illi a scelere ad confessionem et ad fidem a latrocinio reuertenti: hodie mecum eris in paradiso.

Serpens autem erat sapientior omnium bestiarum, quae erant super terram, quas fecit dominus deus. et dixit serpens mulieri: quid utique dixit deus, needatis ab omni ligno quod est in paradiso? cum dicit sapientiorem serpentem, intellegis quem loquatur, id est illum aduersarium nostrum, qui tamen habet huius sapientiam mundi. sed et uoluptas atque delectatio bene sapiens dicitur, quia et carnis appellatur sapientia, sicut habes quia sapientia huius carnis inimica est deo et ad exquirenda delectationum genera astuti sunt qui adpetentes sunt uoluptatum. siue ergo delectationem intellegas, quaedam est diuino aduersa mandato et inimica sensibus nostris, unde sanctus Paulus ait: uideo aliam legem m membris meis repugnantem legi mentis meae et captiuantem me in lege peccati, si autem ad diabolum referas, uerus inimicus est generis humani. quae causa autem inimicitiarum nisi inuidia? sicut Solomon ait quia inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. inuidiae autem causa beatitudo hominis in paradiso positi et ideo, quoniam ipse. diabolus acceptam gratiam tenere non potuit, inuidit homini eo quod figuratus e limo, ut incola paradisi esset, electus est. considerabat enim diabolus quod ipse, qui fuisset superioris naturae, in haec saecularia et mundana deciderat, homo autem inferioris creaturae sperabat aeterna. hoc est ergo quod inuidit dicens: \'iste inferior adipiscetur quod ego seruare non potui? iste de terris migrabit ad caelum, cum ego de caelo lapsus in terras sim? multas uias habeo quibus hominem decipere possim. de limo factus est, terra ei mater est, coruptibilibus inuolutus est. etsi anima superioris naturae, tamen et ipsa lapsui potest esse obnoxia in corporis carcere constituta, quando ego lapsum uitare non potui. est igitur uia prima, ut decipiatur. dum condicione sua maiora desiderat. hic enim quidam est conatus industriae. deinde carnis est quod non habeat desiderare. postremo in quo uideor ego omnibus esse sapientior, nisi circumscribam hominem et uersutia et fraude contendam?1 itaque machinatus est ut non primo Adam adoriretur, sed Adam per mulierem circumscribere conaretur. non adorsus est eum qui coram

acceperat caeleste mandatum. sed eam adorsus est quae a uiro didicerat, non a deo quid obseruaret acceperat. neque enim habes quia mulieri dixit deus, sed quia Adae dixit, et ideo per Adam cognouisse mulier aestimanda est.

cognoscens igitur hoc loco temptamenti genus plurima etiam aliis locis temptamenti genera repperies. alia sunt per principem istius mundi, qui quaedam uenena sapientiae in hunc mundum euomuit, ut uera putarent homines esse quae falsa sunt et specie quadam hominum caperetur affectus. non enim semper quasi apertus hostis ingreditur, sed sunt quaedam potestates quae amorem simulent gratiamque praetendant, ut paulatim cogitationibus nostris uenenum suae iniquitatis infundant, a quibus oriuntur illa peccata, quae uel ex delectatione uel ex quadam mentis facilitate nascuntur. sunt etiam aliae potestates, quae ueluti conluctantur nobiscum. unde et apostolus ait: quia non est nobis conluctatio aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus . principatus et potestates et rectores huius mun di, tenebrarum harum, aduersus nequitiam spiritalium, quae sunt in caelestibus; uolunt enim hac quadam contentione nos frangere et ueluti quoddam animae nostrae corpus elidere. unde et Paulus quasi bonus athleta non solum ictus aduersantium potestatum uitare cognouerat, uerum etiam aduersantes ferire. unde et ait: percutio pugnis, non ut aera caedens. et ideo quasi bonus athleta ad coronam meruit peruenire. ergo multiplicia temptamenta sunt diaboli. et ideo bilinguis serpens habetur atque letalis, eo quod diaboli minister aliud lingua loquitur aliud corde meditatur. sunt et alii ministri, qui et cordis et uocis suae infectas ueneno ueluti uerborum suorum iactant sagittas, quibus dominus ait: generatio uiperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?

Et dixit serpens mulieri: quid utique dixit deus: ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso? et dixit mulier serpenti: ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi dixit deus: non manducabitis ex eo neque tangetis ex eo, ne moriamini. cum audieris sapientiorem bestiis omnibus esse serpentem, hic eius iam quaere uersutiam. simulat se uerba dei dicere et proprios intexit dolos. cum enim dixisset deus: ex omni ligno quod est in paradiso edetis ad escam, de ligno autem quod est scientiae boni et mali non edetis, qua die autem manducabitis ex eo, morte moriemini, serpens quasi interrogans mulierem, cum dixisset deus: ex omni ligno quod est in paradiso edetis, de ligno autem uno non edetis\', inseruit mendacium, ut diceret: (ab omni ligno non edetis\', cum de uno tantum ligno scientiae boni et mali praeceperit deus non esse gustandum. qua ratione autem fefellerit nihil mirum, quia iis qui aliquem circumscribere conantur consuetudo est fallere. non est igitur interrogatio otiosa serpentis. sed ut scias in mandato nullum uitium esse potuisse, respondit mulier et ait: ex omni ligno paradisi manducabimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit deus: non manducabitis ex eo neque tangetis ab eo, ne morte moriamini. in mandato quidem nullum uitium est, sed in relatione mandati. etenim quantum praesens lectio docet. discimus nihil uel cautionis gratia iungere nos debere mandato. si

quid enim uel addas uel detrahas, praeuaricatio quaedam uidetur esse mandati. pura enim et simplex mandati forma seruanda uel testimoni series intimanda est. plerumque testis dum aliquid ad seriem gestorum ex suo adicit, totam testimonii fidem partis mendacio decolorat. nihil igitur uel quod bonum uidetur addendum est. namque hic quid offensionis habet prima specie quod addidit mulier: neque tangetis ex eo quicquam? — tangetis enim deus non dixerat, sed non edetis — sed tamen lapsus incipit esse principium. nam quae addidit uel superfluum addidit uel addendo de proprio semiplenum intellexit dei esse mandatum. docet igitur nos praesentis series lectionis neque detrahere aliquid diuinis debere mandatis neque addere. nam si Iohannes hoc micam ae suis scriptis: si quis adposuerit inquit ad haec, adiciet in illum deus plagas, quae scriptae sunt in libro isto, et qui dempserit de uerbis his prophetiae huius, delebit deus partem illius de libro uitae, quanto nihil diuinis mandatis est detrahendum! hinc ergo coepit praeuaricatio prima esse mandati. et plerique putant non mulieris hoc uitium esse, sed Adae fuisse. ita Adam dixisse mulieri, dum eam uellet facere cautiorem, ut adderet mandasse deum: neque tangetis ex eo quicquam. habemus enim quia Adam, non Eua mandatum acceperit a deo; non enim mulier formata fuerat. ipsa quidem uerba Adae, quibus mulieri dicit formam seriemque mandati, non prodit lectio, sed intellegimus per uirum ad mulierem seriem transisse mandati. uidero tamen quid alii sentiant; mihi tamen uidetur a muliere coepisse uitium, inchoasse mendacium. nam etsi de duobus uideatur incertum, tamen sexus prodit qui prius potuerit errare. adde quia praeiudicio illa constringitur, cuius et postea prior error inuentus est. uiro enim mulier, non mulieri uir auctor erroris est. unde et Paulus ait: Adam inquit non est deceptus, mulier autem seducta in praeuaricatione fuit.

Nunc uideamus utrum praeter adiectionem, quae mandato est adplicata, quod additum est obfuisse uideatur. nam re uera si bonum est neque tangetis ex eo et ad cautionem proficiebat, cur deus hoc minime interdixerit, immo non interdicendo permisisse uideatur? itaque utrumque quaerendum, qua ratione nec permiserit nec interdixerit. sunt enim qui dicant: qua ratione quod fecit uideri non iussit et tangi? uerum cum in eo ligno audieris naturam fuisse scientiae boni et mali, potest aestimari quia noluit te malum tangere. satis enim nobis uidere Satanan sicut fulgur de caelo cadentem secundum uocem domini et dantem escam non luminis, sed noctis et tenebrarum filiis, quia scriptum est: dedit eum in escam populis Aethiopum. hoc igitur de eo dictum est quod non mandauerit tangi; quod autem non prohibuerit, quid intellegam accipe. sunt multa quae noceant, si ante uoluerimus haurire quam quae sint illa cognoscere. nam et de cibis et potu plerumque usu uenit, quippe si id quod amarum est ante cognoscas, indues patientiam et si intellegas illa quae sunt amara prodesse, indues tolerantiam, ne offendat amaritudo te repentina et incipias reicere profutura. prodest ergo ante cognoscere, ut ex eo quod cognoueris profuturum nec amara fastidias.

sed haec minus nocere possunt, illud quod magis, nisi prouideatur, nocere possit aduerte. gentilis quidam est, ad fidem tendit: catechumenus est, uult maiorem accipere doctrinae et fidei plenitudinem: caueat ne dum uult discere male discat et discat a Photino, discat ab Ario, discat a Sabellio, tradat se huiusmodi magistris, quorum quaedam eum trahat auctoritas. et inductus quadam magistrorum praesumptione teneris sensibus inpressa diiudicare non nouerit. prius igitur oculis mentis perspiciat quid sequatur, uideat ubi uita sit, tangat denique diuinarum uitalia lectionum, ut nullo prauo offendatur interprete. legit illi Sabellius: ego in patre et pater in me et dicit unam esse personam. legit Photinus quia mediator dei et hominum homo Christus Iesus et alibi: quid me uultis occidere hominem? legit etiam Arius quia dixit: quoniam pater maior me est. legitur quidem manifestum, sed qua ratione dictum sit debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit aduertere. ducitur quadam magistrorum auctoritate, et profuisset ei non quaesisse quam talem inuenisse doctorem. sed etiam gentilis si quis scripturas accipiat, legit: oculum pro oculo, dentem pro dente, legit etiam: si scandalizauerit te dextera tua, abscide illam: non intellegit sensum, non aduertit diuini sermonis arcana, peius labitur quam si non legisset. et ideo docuit quemadmodum dei uerbum inuestigare deberent, non perfunctorie, non inprouide, sed diligenter atque sollicite. quod erat inquit ab initio, quod audiuimus et quod uidimus oculis nostris, perspeximus et manus nostrae perscrutatae sunt de uerbo uitae: et uidimus et testamur et adnuntiamus uobis. uides quod ante manibus quibusdam perscrutatus sit dei uerbum et postea adnuntiauerit. et ideo nihil Adam et Euam fortasse nocuisset uerbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent; infirmi enim pertractando et diligentius requirendo uniuscuiusque quam non intellegunt possunt inuestigare naturam. certe illi infirmi id lignum, in quo scientiam mali esse cognouerant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. nam et mali saepe nobis potest prodesse cognitio. et ideo diaboli fraudes uel in hac legimus lectione uel prophetia, ut discamus quemadmodum artes eius cauere possimus; cognoscenda sunt enim temptamenta eius non ut sequamur, sed ut docti instructique caueamus.

Sunt hoc loco qui dubitationem habeant utrum ex omni ligno ita dixerit deus esse gustandum, ut cum de omni ligno ita de scientiae boni et mali ligno gustaretur, an uero de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiae boni et mali dixerit non esse gustandum? qui ne id quidem putant inutilis esse rationis quod, quamuis noxia esca huius ligni fuerit, tamen si cum ceteris ederetur, noxia esse non posset, quandoquidem antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur, quod utique uirus corpusque serpentis, cum solum sumitur, nocet, cum admisceatur aliis, sanitati est et saluti. scientia quoque boni et mali, si quis sapientiam habeat, si quis uitae semper intendat, si quis cetera uirtutum genera consequatur, nequaquam inutilis aestimatur. hac igitur ratione plerique putauerant posse etiam illud intellegi, ut uideatur deus id inhibuisse, ne absque ceteris solum lignum sci-

entiae boni et mali gustaretur, non prohibuisse cum ceteris. et hoc ideo putant dictum. quia ait deus ad Adam: quis tibi indicauit quoniam nudus es, nisi de ligno a quo praeceperam tibi, ab hoc solo ne manducares, manducasti? quod uideretur dare aliquem interpretandi locum, nisi mulier in superioribus dicente serpente: quid utique dixit deus, ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso? respondisset: quod est in medio paradisi, dixit deus: non manducabitis ex eo. in quo quamuis mulieris praeuaricaturae fides uideatur infirmior, tamen non omnibus Adam spoliabo uirtutibus, ut uideatur in paradiso nullam adsecutus fuisse uirtutem, nihil de ceteris gustauisse lignis priusque culpam incidisse quam fructus esse aliquos consecutus. non spoliabo ergo Adam, ne genus humanum omne dispoliem, quod innocens est, antequam sensum accipiat scientiae boni et mali. neque enim otiose dictum est: nisi conuersi fueritis et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum caelorum. puer enim cum maledicitur, non remaledicit, cum percutitur, non repercutit, ambitionum et rapinarum temptamenta non nouit.

ergo uerius puto quod ne cum aliis quidem fructibus lignum edendum esse praeceperit. nam etsi bona scientia perfecto, inperfecto tamen inutilis est. inperfectum auserim omnem hominem dicere, quando ipse Paulus quasi inperfectus dicat: non quo iam acceperim aut iam perfectus sim, sequor autem si conprehendam, et ideo inperfectis dicit dominus: nolite iudicare, ut non iudicemini. ergo inperfecto inutilis scientia. denique peccatum nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces et infra: sine lege enim peccatum mortuum est. quid enim mihi proderat scire quod uitare non poteram? quid mihi proderat scire quod lex carnis meae inpugnaret? inpugnatur Paulus et uidet legem carnis suae repugnantem legi mentis suae et captiuari se in lege peccati, nec de conscientia sua praesumit, sed per Christi gratiam confidit se a mortis corpore liberandum : et tu quemquam opinaris scientem non posse peccare? Paulus dicit: non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago: et tu arbitraris homini prodesse scientiam, quae delicti augeat inuidiam? esto tamen ut perfectus peccare non possit: in Adam deus omnes homines praeuidebat et ideo promisce generi non conueniebat humano habere scientiam boni et mali, quam per carnis uitia ut oportebat exercere non poterat.

discamus igitur temptamenta diaboli plena esse mendacii; uix enim unum uerum uidetur ex iis quae pollicitus est, reliqua falsa conposuit. sic enim habes: et dixit serpens mulieri: non morte moriemini. ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus est promissa serpentis. deinde addidit: sciebat enim inquit deus quia quacumque die manducaueritis ex eo adaperientur oculi uestri. hoc solum uerum, quia infra habes quia manducauerunt ambo et aperti sunt oculi eorum, sed hoc uerum quod noceret. denique non omnibus aperire oculos utile, quia scriptum est: uidebunt et non uidebunt sed statim adglutinatum mendacium est, quia adiunxit:et eritis sicut dii scientes bonum et malum. in quo licet aduertere idolatriae auctorem esse serpentem, eo quod plures deos induxisse in hominum uideatur enorem quaedam serpentis astutia. et hoc fefellit, quia homo sicut dii; non solum

enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii erant, quibus dictum est: ego dixi: dii estis, sui gratiam perdiderunt.

Et uidit mulier quia bonum est lignum ad manducandum et quia gratum oculis ad uidendum et speciosum est ad intuendum. infirma auctor iudicii. quae de eo quod non gustauerat iudicabat. et ideo non facile nisi quod diligentius pertractauerimus, quod interiore probauerimus affectu uidetur ad opus aliquod esse sumendum. accipiens inquit de fructu eius manducauit et dedit uiro suo simul. et manducauerunt ambo. bene praetermissum est ubi decipitur Adam, quia non sua culpa, sed uitio lapsus uxorio est.

et aperti sunt inquit oculi eorum, et cognouerunt quod nudi essent. et ante quidem nudi erant, sed non sine uirtutum integimentis. nudi erant propter morum simplicitatem et quod amictum fraudis natura nesciret; nunc autem multis simulationum inuolucris mens humana uelatur. ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate et simplicitate uiderunt integrae incorruptaeque naturae, quaerere mundana et manu facta coeperunt, quibus nuda suae mentis operirent, delectationes delectationibus et mundi huius umbratiles uoluptates uelut folia foliis adsuentes, quibus obumbrarent genitale secretum. nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui omnia animantia ita uidit, ut his et nomen inponeret? quomodo cognouerunt, id est interiore et altiore scientia non tunicam sibi, sed uirtutum deesse uelamina.

et adsuerunt inquit folia ficus et fecerunt sibi subcinctoria. ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere diuinarum nos docet series lectionum, quandoquidem sanctos esse qui sub uite et ficu requiescunt scriptura memorauerit et Solomon dixerit: quis plantat ficum et de fructu eius non manducat? et dominus ad ficum uenerit, sed ideo sit offensus, quia non inuenerit fructum, sed folia tantum. docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam peccauit, de foliis ficus fecerit sibi subcinctorium, qui de fructibus magis eius gustare debuerit. iustus fructum eligit, folia peccator. qui est fructus? fructus inquit spiritus est caritas gaudium pax patientia benignitas modestia continentia dilectio. non habebat fructum qui gaudium non habebat, non habebat fidem qui praeuaricatus erat mandatum dei, non habebat continentiam qui de interdicto sibi gustauerat ligno.

Sections 65 to 77

ergo quicumque praeuaricatur mandatum dei spoliatur atque nudatur et fit ipse sibi turpis. uult se operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus uel umbratilibus sermonibus, quos conpositis mendaciis adsuens et uerbum de uerbo struens ad operiendam conscientiam suae mentis factique uelamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. iacit enim supra se folia qui culpam uelare desiderans aut diabolum delicti memorat auctorem aut carnis praetendit inlecebras aut alium quempiam persuasorem prodit erroris. et de scripturis diuinis frequenter promit exempla, quibus iustos in culpam perhibet incidisse dicens, si forte in stupris fuerit deprehensus: (et Abraham cum ancilla concubuit et Dauid alienam adamauit et sibi adsciuit uxorem\': adsuit enim quaedam sibi exempla de propheticarum serie scripturarum, fructum earum non putat requirendum.

nonne tibi uidentur etiam Iudaei folia adsuere, dum legis spiritalis uerba corporaliter interpretantur? quorum interpretatio fructum omnem uiriditatis amittit damnata maledicto ariditatis aeternae. bona igitur interpretatio, hoc est spiritalis ficus, est fructuosa, sub qua iusti sanctique requiescunt. quam qui plantauerit in animis singulorum, sicut Paulus ait: ego plantaui, Apollo rigauit, manducabit ex ea fructum; mala autem interpretatio fructum ferre, uiriditatem seruare non poterit.

quod igitur grauius est hac se Adam interpretatione succinxit eo loci, ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset. in lumbis enim quibus praecingimur quaedam semina generationis esse dicuntur: et ideo male ibi succinctus est Adam foliis inutilibus, ubi futurae generationis non fructum futurum, sed quaedam peccata signaret, quae manserunt usque in aduentum domini saluatoris. ceterum posteaquam dominus aduenit, ficum inuenit incultam. rogatus ne eam iuberet excidi ut coleretur permisit. et ideo iam non foliis, sed diuino sermone succingimur, quia ipse dominus ait: sint lumbi uestri praecincti et lucernae ardentes. unde etiam pecuniam in zonis nostris portari prohibet; non enim saecularia, sed aeterna debet zona nostra seruare.

Et audierunt inquid uocem domini deambulantis ad uesperum. quae est ambulatio dei, qui ubique semper est? sed puto deambulationem quandam esse dei per diuinarum seriem scripturarum, in quibus dei quaedam uersatur praesentia, cum

audimus quia ipse aspicit omnia et oculi domini super iustos, cum legimus quia Iesus sciebat cogitationes eorum, cum legimus: quid cogitatis mala in cordibus uestris? ergo dum haec recensemus, quasi deambulantem cognoscimus deum. fugerat ergo peccator, non quo dei posset latere conspectum, sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. iusti enim faciem ad faciem uidere, quia iusti mens non solum deo praesens est, sed etiam cum deo disputat, sicut scriptum est: iudicate pupillo et iustificate uiduam et uenite disputemus, dicit dominus. ergo cum legit peccator has scripturas, audit uocem dei quasi ambulantis ad uesperum. quid est ad uesperum nisi quia culpam suam sero cognoscit et sero uenit quaedam erroris praeteriti uerecundia, quae errorem praeuenire debuerat? nam dum culpa feruet in corpore et anima exagitatur corporis passionibus, non cogitat deum sensus errantis, hoc est non audit deum ambulantem in scripturis diuinis, ambulantem in mentibus singulorum. dicit enim deus: quoniam inhabitabo in illis et inter eos ambulabo et ero illorum deus. ergo cum in animae sensum redierit potestatis formido diuinae, tunc erubescimus, tunc nos gestimus abscondere, tunc peccatorum nostrorum positi cogitationibus in medio ligni paradisi, ubi peccauimus, deprehendimur latere cupientes et arbitrantes quod deus non requirat occulta. sed scrutator animorum et cogitationum usque ad diuisionem animae penetrans dicit:

Adam, ubi es? quomodo loquitur deus? numquid uoce corporea? non utique, sed uirtute quadam praestantiore quam uox corporis potest esse fundit oracula. hanc uocem eius prophetae audierunt, hanc uocem fideles audiunt, impii non intellegunt. denique in euangelio habes quia audiuit euangelista dicentem patrem: et clarificaui et iterum clarificabo, sed Iudaei non audierunt. denique dicebant: tonitruum factum est. illic ergo sicut supra habes quia sentiebatur deambulans deus qui non deambulabat, sic audiebatur loquens deus qui non loquebatur.

sed quid loquatur consideremus: Adam ubi es? adhuc in his remedium sanitatis est qui audiunt dei uerbum. denique Iudaei, qui sibi clauserunt aures ne audirent, hodieque non merentur audire. deinde habent remedium qui se absconderunt. nam qui absconditur erubescit, qui erubescit conuertitur, sicut scriptum est: confundantur et conuertantur omnes ualde uelociter. deinde hoc ipsum quod uocat indicium sanaturi est, quia dominus quos miseratur et uocat. dicendo autem: ubi es? non locum quaerit qui nouit arcanum; neque enim deus clausos oculos habebat, ut non uideret latentem. denique ideo dixit: factus est Adam unus ex nobis, quia aperuit oculos. et hic quidem aperuit oculos, ut culpam suam uideret, quam uitare non potuit; magis enim postquam peccauimus, nescio quomodo nostra delicta cognoscimus et tunc peccatum esse intellegimus, quod antequam peccaremus non putabamus esse peccatum, certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum; nam si damnaremus, non admitteremus. deus autem omnium uidet culpas et omnium delicta cognoscit; super omnium animam, super omnium occulta oculos habet. quid ergo Adam ubi ea? id est non in quo, sed in quibus es? non in-

terrogatio ergo est, sed increpatio. de quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti? dereliquisti uitam aeternam et adtumulatus es morti, consepultus errori. ubi est illa tua bene sibi conscia confidentia? timor iste culpam fatetur, latebra praeuaricationem. ubi ergo es? hoc est non in quo loco quaero, sed in quo statu. quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias deum tuum. quem ante quaerebas? fortasse moueat cur ante increpatur Adam, cum mulier ante gustauerit? sed a praeuaricatione sexus infirmior coeperit, a uerecundia et excusatione fortior, ut femina erroris causa fuerit, uir pudoris.

Et dixit mulier: serpens decepit me, et manducaui. ueniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. ideo non desperata mulier, quae non reticuit deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. bonum est condemnari in peccato et flagellari in delicto, ut cum hominibus flagellemur. denique Cain quia uoluit crimen negare indignus iudicatus est qui puniretur m peccato, sed remissus est sine praescripto poenae, fortasse non tam maiori crimine.. parricidii — illud enim conmisit in fratrem — quam sacrilegii, quod deo credidit mentiendum dicens: nescio:numquid ego custos fratris mei sum? et ideo accusatori diabolo eius accusatio reseruata est, ut cum eius angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. denique de talibus dictum: non est declinatio mortis eorum, et cum hominibus non flagellabuntur. alia ergo ratio mulieris, quae licet culpam praeuaricationis inciderat. tamen de paradisi lignis habebat adhuc uirtutis escam et ideo dixit peccatum suum, et reputatum est ei ad ueniam. iustus enim accusator est sui in principio sermonis; neque enim potest quisquam iustificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. unde dominus ait: dic iniquitates tuas, ut iustificeris.

: ergo quia Eua ipsa confessa est delictum, mitior sequitur et profutura sententia, quae condemnaret errorem et ueniam non negaret, ut ad uirum suum conuersa seruiret. primum ne eam facile delectaret errare, deinde ut sub fortiore uase locata non transduceret uirum, sed magis uiri consilio et ipsa regeretur. in quo quidem mysterium Christi et ecclesiae euidenter agnosco. designatur enim ecclesiae ad Christum futura conuersio et religiosa seruitus subdita dei uerbo, quae multo sit melior quam saeculi huius Hbei-tas. denique scriptum est: dominum deum tuum adorabis et ipsi soli seruies. haec igitur seruitus dei donum est. denique inter benedictiones numeratur huius seruitutis obsequium; nam et Isaac iii loco benedictionis eam dedit Esau filio suo, ut seruiret fratri suo. denique benedictionem ille poscebat. etsi unam sibi cognouisset esse praereptam, tamen aliam postulabat dicens: numquid una. benedictio tibi est, pater? per hanc igitur seruitutem ille qui per gulam primitias suas ante uendiderat et studio uenationis agrestis gratiam benedictionis amiserat credidit se ipsum futurum esse meliorem, si typum Christi ueneraretur in fratre. hac enim seruitute pollet populus Christianus, sicut et dominus ad discipulos suos ait: qui uult inter uos primus esse sit omnium seruus. denique hanc seruitutem operatur caritas, quae spe maior et fide est. unde scriptum est: per caritatem seruite inuicem uobis. hoc est ergo mysterium quod ait

apostolus in Christo et in ecclesia. haec enim uere in praeuaricatione ante fuit, sed salua erit per filiorum generationem in fide et caritate et sanctificatione cum castitate, praeuaricata utique in patribus generatio hominum salua per filios, ut quod m Iudaeis offenderat in Christiana posteritate corrigeret

Serpens inquit suasit, et hoc ueniabile deo uisum est eo quod nosset multas ad decipiendum uias esse serpentis, quia transfiguratur in angelum lucis et ministri eius sicut ministri iustitiae sunt falsa inponentis rebus singulis nomina, ut temeritatem dicat esse uirtutem et auaritiae nomen inponat industriae. serpens enim mulierem decepit. uirum mulier ad praeuaricationem de ueritate deduxit. serpentis typum accepit delectatio corporalis. mulier symbolum sensus est nostri, uir mentis. delectatio itaque sensum mouet, sensus menti transfundit quam acceperit passionem. delectatio igitur prima est origo peccati, ideoque non mireris cur ante serpens damnetur iudicio dei, secundo mulier, tertio uir. secundum erroris ordinem damnationis quoque ordo seruatus est; delectatio enim sensum, sensus autem mentem captiuam facere consueuit. ut scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem eius aduerte.

supra pectus inquit tuum et in utero tuo ambulabis. qui sunt qui in utero suo ambulant nisi qui uentri et gulae uiuunt, quorum deus uenter et gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiunt et cibo onerati ad terrena curuantur? belle ergo delectationi ait, quae cibis intenta terram uidetur manducare: supra pectus tuum et in utero tuo ambulabis et terram manducabis omnibus diebus uitae tuae. tollenda est omnis excusatio diaboli, ne forte malitiae suae aliquid possit optendere, ut dicat iniquitatem suam ei condemnatione uenisse et ideo ad nocendum hominibus pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est, ut noceret. quod uidetur esse proximum opinioni, si tamquam damnationis accipimus istam sententiam; non enim deus ad hoc serpentem damnauit, ut noceat, sed quid futurum esset ostendit. et quidem temptatio illa quod amplius hominibus prosit superius demonstrauimus; si tamen cognouerimus quia scriptum est dicente deo: honorificantes me honorificabo, et contemptor mei honore priuabitur, licet nobis ex his uerbis aliquid aestimare. deus enim operatur quod bonum est, non quod malum; ergo doceant te uerba diuina quia operatur gloriam, poenam relinquit. honorificantes me inquit honorificabo honorem bonorum operationis suae esse declarans. et contemptores, inquit, mei — non dixit honore priuabo, sed honore priuabuntur, non suae operationi deputans eorum iniuriam, sed quid futurum esset ostendens. ergo hic non dixit: facio te supra pectus tuum et in utero tuo ambulare et terram manducare omnes dies uitae tuae, sed: ambulabis inquit et manducabis, ut praedixisse magia de serpente quae futura sunt uideretur quam praescripsisse quid faceret. terra, inquit, tibi cibus erit, non anima; nam et hoc peccatoribus prodest. unde et apostolus tradidit huiusmodi in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. pectore autem et uentre ait reptare serpentem non tam propter corporis figuram quam quia propter terrenas cogitationes de illa caelesti benedictione sit lapsus; pectus

enim frequenter recessus quidam accipitur sapientiae. et ideo apostolus supra pectus Christi reclinat caput, non in terram deicit. ergo si sapientia diaboli feris: inmanissimis conparatur, quibus intra pedes pectus sit, si etiam homines qui tenena sapiunt nec interiore affectu eriguntur ad caelum utero uidentur reptare per terram, utique uentrem animae nostrae non corruptibilibus saeculi huius implere, sed magis dei uerbo satiare debemus. bene igitur Dauid personam suscipiens Adae dicit: humiliata est in puluere anima mea, adhaesitin terra uenter meus; adhaesit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur iniquitate terrena. ideoque nos apostolus configurari dicit oportere Christo, ut uirtus Christi praetendat in nobis. quae sententia non putatur in serpentem grauis, cum etiam Adam, qui leuius peccauit, tali condemnatur sententia.

scriptum est enim: maledicta terra in operibus tuis; in tristitia manducabis eam omnes dies uitae tuae. uidetur certe similitudo quaedam esse sententiae, sed tamen in ipsa similitudine magna discretio. interest enim utrum manducet aliquis terram sicut serpenti dictum est quia terram manducabit an uero sicut homini dictum est: in tristitia manducabis. adiectio enim ista in tristitia discretionem facit: discretio quam uim habeat considera. bonum est mihi in tristitia magis terram manducare quam in delectatione. hoc est ut in actu quodam et sensu corporis contristari uidear quam delectari in peccato: multi enim propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. at uero ille qui ait: castigo corpus meum et seruituti redigo contristatur in nostrorum paenitentiam peccatorum, quia sua tanta delicta non habuit, ut m his contristari deberet. denique et nobis suadet utilem istam esse tristitiam, quae secundum deum, non secundum saeculum est. oportet, inquit, uos contristari in paenitentiam secundum deum; nam secundum deum tristitia salutem operatur, saeculi autem tristitia mortem operatur. sed et de ueteri testamento accipe illos ad gratiam peruenisse qui contristabantur in operibus corporalibus, illos uero supplicio remansisse qui delectabantur huiusmodi operibus. denique Hebraei, qui ingemiscebant in laboribus Aegypti, iustorum gratiam consecuti sunt et quia panem in tristitia manducauerunt, esca donati sunt spiritali, Aegyptii uero, qui talia opera cum exultatione celebrabant, regi detestabili seruientes nullam ueniam sunt adepti.

sed est et ilIa distinctio, quod serpenti dicitur quia terram manducabit, Adae autem in tristitia inquit manducabis faenum agri, ut quendam intellegamus in his processum et, quando terram manducamus, in quadam malitia esse uideamur, quando faenum, in quodam processu, quando uero panem, tum consummata fuerit fortitudo. ergo et nos habeamus processum uitae huius. sicut habuit et Paulus, qui dicit: uiuo autem iam non ego — hoc est non ego, qui terram ante manducabam, non ego qui faenum, quia omnis caro faenum — set uiuit in me Christus, hoc est uiuit panis ille uiuus, qui uenit e caelo, uiuit sapientia, uiuit gratia, uiuit iustitia, uiuit resurrectio.

deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens, nec terra in se maledicta est, sed maledicta inquit in operibus tuis ad animam dictum est. tunc terra maledicta, si habeas opera terrena, id est opera saecularia, et maledicta non in uniuersum, sed ut spinas et tribulos generet, nisi fuerit humanae studio operationis exercita. quod si eam exercuerimus, in labore quidem et sudore, sed tamen panem manducabimus. repugnat enim lex carnis legi mentis, et laborandum nobis est ac desudandum, ut castigemus corpus et seruituti redigamus et quae sunt spiritalia seminemus. si enim carnalia seminauerimus, quae carnalia sunt metemus: si uero spiritalia seminauerimus, metemus ea quae sunt spiritalia.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of *Sanctii Ambrosii Opera* edited by Karl Schenkl (Prague, Vienna, Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag: 1896) Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 32.1), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.